

mevzu

sosyal bilimler dergisi | journal of social sciences

e-ISSN 2667-8772

mevzu, Eylül/September 2019, s.2: 215-236

el-Elbânî'nin Buhârî Tenkitleri

The Criticism of al-Albani to Bukhari

Hikmetullah ERTAŞ

Dr. Öğretim Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi,

Temel İslâm Bilimleri, Hadis Anabilim Dalı

Assistant Professor Dr, Çankırı Karatekin University, Faculty of Islamic

Sciences, Basic Islamic Sciences, Department of Hadith

Çankırı/ TURKEY

hiktas@hotmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-2621-626X

DOI: [10.5281/zenodo.3463871](https://doi.org/10.5281/zenodo.3463871)

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 19 Ağustos / August 2019

Kabul Tarihi / Date Accepted: 24 Eylül / September 2019

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Eylül / September 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Eylül / September

Atıf / Citation: ERTAŞ, H. (2019).el-Elbânî'nin Buhârî Tenkitleri. *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (Eylül 2019): 215-235.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/mevzu> | <mailto:mevzusbd@gmail.com>

Copyright © Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

CC BY-NC-ND 4.0

Öz

Muhammed b. İsmâil el-Buhârî'nin (ö.256) el-Câmius-sahih'i, telif edildiği dönemden itibaren büyük bir itibar kazanmıştır. Kur'an'dan sonra en çok güvenilen kitap diye şöhret bulmuş, onunla ilgili olarak Nesâî(ö. 303), rivayetlerinin sahih, onlarla amelin vacip olduğu hususunda ümmetin icmâ ettiğini aktarmıştır. Buna mukâbil Dârekutnî (ö. 385), Ebû Zer el-Herevî (ö.434), İbn Hazm (ö.456), İbn Abdî'l-berr (ö.463), Ebû'l-Velîd el-Bâcî (ö.474) ve daha pek çok kişi ise el-Câmiu's-sahih' (râvilerin) i tenkid etmiştir. Bunlarda biri de Nâsiruddin el-Elbânî'dir (ö.1999). Elbânî, İrvâu'l-ğâlîl fî tahrîci ehâdisi menâris-sebîl, Silsiletu'l-ehâdisid-da'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyia fi'l-umme eserleri başta olmak üzere çalışmalarında Buhârî'yi tenkit etmiş, bazı hadislerle zayıf hükmünü vermiştir. Bu makalede El-Elbânî'nin "sahih değildir" diye tenkit ettiği Buhârî ravilerinden/rivayetlerinden iki (2) rivayet ele alınmıştır. Burada Elbânî'nin tenkit biçimi, tenkit gerekçesi ile dayandığı referansları etraflı biçimde ele alınarak sözkonusu rivayete yöneltilmiş diğer tenkitler/rivayetin savunuları ile mukayase edilmiştir.

Anahtar Kavramlar: Buhari, el-Câmiu's-Sahih, Elbânî, Tenkit

Abstract

Since the time when the vaporium Muhammed b. Ismail al-Bukhari's Camius Sahih was copyrighted, it gained a great reputation. He found fame as the most trusted book after the Quran, and explained that the ummah agreed with him that the narratives of Nesai were authentic and that they were deeds. On the other hand Darekutni (d. 303), Ebu Zer al-Herevi(d. 434),Ibn Hazm (d. 456), Ibn Abdi'l berr (d. 463), Ebu'l Velid al Baci (d. 474) and many other people have criticized al Camius Sahih. Albani Irva'ul-ğalil fi tahrirci ehadisi menari's-sebil, Silsuletu'l-ehadis'd-dâife ve'l mevzua and eseruhaseyyia fi'l -umme works, especially in his work criticized Bukhari and gave some Hadith weak judgment. In this article, two samples of Bukhari narrative and narrations that Albani criticized as "not real authentic" are examined. Here, Albani's critique form, the references on which it is based on the grounds of criticism are discussed in detail and other criticisims directed to this rumor are compared.

Keywords: Buhari, el-Câmiu's-Sahih, Elbânî, criticism

Giriş

Muhammed b. İsmâil el-Buhârî'nin (ö. 256) *el-Câmius-sahîh'i*, telif edildiği dönemden itibaren büyük bir itibar kazanmıştır. Kur'an'dan sonra en çok güvenilen kitap diye şöhret bulmuş, onunla ilgili olarak Nesâî (ö. 303); rivayetlerinin sahih, onlarla amelin vacip olduğu hususunda ümmetin icmâ ettiğini aktarmıştır (Nevevî, 2005: 1/72; Yıldırım, 1998: 2, 361-369). Buna mukâbil Dârekutnî (ö. 385)¹, Ebû Zer el-Herevî (ö. 434)², İbn Hazm (ö. 456), İbn Abdî'l-berr (ö. 463), Ebû'l-Velîd el-Bâcî (ö. 474)³ ve daha pek çok kişi ise *el-Câmiu's-sahîh'* (râvilerin) i tenkit etmiştir (Polat, 1990: 4, 237-255).

*el-Câmiu's-sahîh'*i tenkit edenlerden biri de Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî'dir. Muhammed Nâsiruddîn 1919 Arnavutluk/İşkodra doğumludur. Arnavutluklu olması sebebiyle "el-Elbânî" diye meşhurdur. Ailesi Müslümanlara 1924 sonrası yoğunlaşan baskılar neticesinde Arnavutluk'tan Şam'a göç etmiştir. İlk eğitimini (İstanbul medreselerine yetişmiş) babası Nuh Necâtî'den almış daha sonra Şam'daki (Muhammed Saîd el-Burhânî, Muhammed Behcet el-Baytâr gibi) hocalardan okumuştur. 1999'da Amman'da vefat eden Elbânî; Mısır, Suriye, Medine, Amman başta olmak üzere pek çok yerde ilmî çalışmalarında bulunmuş hadis merkezli 200'den fazla tahkîk, tahrîç, ta'lik ile hadislerin sıhhati gibi alanlarda eserler telif etmiştir (Şeybanî, 1987; Hatipoğlu, 2006: 403-405). Onun en önemli eserlerinden olan *İroâu'l-ğâlîl fi tahrîci ehâdîsi menâris-sebîl* ile *Silsiletu'l-ehâdîsid-da'îfe ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyia fi'l-umme* adlı iki çalışması bu makale ekseninde etraflı biçimde incelenmiştir.

Elbânî mezkur iki eserinde Buhârî'nin *el-Câmiu's-sahîh'*inde geçen birçok rivayeti tenkit etmektedir. O, Buhârî'nin naklettiği bazı hadislerle/ravilere tenkitler yönelterek rivayetleri "sahih değildir/zayıftır" şeklinde değerlendirmiştir. Elbânî'nin Buhârî'ye yönelik bu tenkitlerinin tamamını etraflı biçimde alıp değerlendirmek makaleden öte tez/kitap konusu boyutunda olduğundan bu çalışmada Elbânî'nin sadece iki tenkidi ele alınmıştır.

Çalışmada Elbânî'nin tenkit gerekçeleri ile dayandığı referansları etraflı biçimde ele alınarak varsa sözkonusu rivayet(ler)e yöneltmiş önceki tenkit-

¹ *Kitâbü't-Tettebbu, Ricâlü'l-Buhârî ve Müslim, Kitâbu't-tashîf* adlı eserleri.

² *İlzâmâtü'l-Buhârî* eseri.

³ *Kitâbu'l-cerh ve't-tadîl* eseri.

lerle mukayeseler yapılacaktır. İncelenen her rivayetin evvelâ Buhârî versiyonu tahlil edilecek daha sonra rivayetin diğer tariklerine işaret edilerek değerlendirilmelere geçilecektir.

I- "Üç kişi vardır, kıyamet günü ben onların hasmıyım: Benim adıma (yemin) edip sonra vaz geçen kimse, hür bir kimseyi satıp parasını yiyen kimse, bir işçiyi ücretle çalıştırdığı halde, ücretini vermeyen kimse / "ثلاثة أنا خصمهم» يوم القيامة: رجل أعطى بي ثم غدر، ورجل باع حرا فأكل ثمنه، ورجل استأجر أجيرا فاستوفى منه ولم يعطه أجره".⁴ Hadisi.

Bu hadisi Buhârî *el-Câmiu's-sahûh*'te iki yerde zikretmiştir. Ahmed b. Hanbel, İbn Mâce, İbn Cârûd, Tahavî, İbn Hibbân, Taberânî, Beyhâkî, Ebu Ya'lâ ve Bağavî de bu hadisi nakletmektedirler. Hadisin tarikleri şu şekildedir.

A-Rivayetin Tarikleri

1-(Ahmed b. Hanbel)+İshâk+Yahya b. Süleym+İsmail b. Ümeyye+Said b. Ebî Said Ebu Hüreyre:⁵(Hadisi Kutsî)

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ، سَمِعْتُ إِسْمَاعِيلَ بْنَ أُمَيَّةَ، يُحَدِّثُ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: ثَلَاثَةٌ أَنَا خَصْمُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ كُنْتُ خَصْمَهُ خَصْمَتْهُ: رَجُلٌ أَعْطَى بِي ثُمَّ غَدَرَ، وَرَجُلٌ بَاعَ حُرًّا فَأَكَلَ ثَمَنَهُ، وَرَجُلٌ اسْتَأْجَرَ أَجِيرًا فَاسْتَوْفَى مِنْهُ وَلَمْ يُؤْفِهِ أَجْرَهُ

2-(Buhârî)+ Bısr b. Merhûm + Yahya b. Süleym+ İsmail b. Ümeyye+Said b. Ebî Said el-Makberî+Ebu Hüreyre:⁶ (Hadisi Kutsî)

حَدَّثَنِي بَشْرُ بْنُ مَرْحُومٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أُمَيَّةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: " قَالَ اللَّهُ: ثَلَاثَةٌ أَنَا خَصْمُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: رَجُلٌ أَعْطَى بِي ثُمَّ غَدَرَ، وَرَجُلٌ بَاعَ حُرًّا فَأَكَلَ ثَمَنَهُ، وَرَجُلٌ اسْتَأْجَرَ أَجِيرًا فَاسْتَوْفَى مِنْهُ وَلَمْ يُعْطِ أَجْرَهُ "

3-(Buhârî)+ Yusuf b. Muhammed + Yahya b. Süleym+ İsmail b. Ümeyye+Said b. Ebî Said el-Makberî+Ebu Hüreyre:⁷ (Hadisi Kutsî)

حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أُمَيَّةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ثَلَاثَةٌ أَنَا خَصْمُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، رَجُلٌ أَعْطَى بِي ثُمَّ غَدَرَ، وَرَجُلٌ بَاعَ حُرًّا فَأَكَلَ ثَمَنَهُ، وَرَجُلٌ اسْتَأْجَرَ أَجِيرًا فَاسْتَوْفَى مِنْهُ وَلَمْ يُعْطِهِ

⁴ Buhârî, Buyu'106.

⁵ Ahmed b. Hanbel, 2001: 14/318.

⁶ Buhârî, Buyu' 106.

⁷ Buhârî, İcâre 10.

4- (İbn Mâce)+ Süveyd b. Said + Yahya b. Süleym+ İsmail b. Ümeyye+ Said b. Ebî Said el-Makberî+Ebu Hüreyre:⁸ (Merfu)

حَدَّثَنَا سُؤَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أُمِيَّةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْمُقْبَرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " ثَلَاثَةٌ أَنَا خَصْمُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ كُنْتُ خَصْمَهُ خَصْمْتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: رَجُلٌ أَعْطَى بِي، ثُمَّ عَدَرَ، وَرَجُلٌ بَاعَ حُرًّا فَأَكَلَ ثَمَنَهُ، وَرَجُلٌ اسْتَأْجَرَ أَجِيرًا، فَاسْتَوْفَى مِنْهُ وَلَمْ يُوفِهِ أَجْرَهُ "

5- (İbn Cârûd)+ Mahmud b. Adem + Yahya b. Süleym+ İsmail b. Ümeyye+ Said b. Ebî Said el-Makberî+Ebu Hüreyre⁹ (Hadisi Kutsî)

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَدَمَ، قَالَ: ثَنَا يَحْيَى بْنُ يَعْنَى ابْنِ سُلَيْمٍ، قَالَ: ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ يَعْنَى ابْنِ أُمِيَّةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْمُقْبَرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " قَالَ رَبُّكُمْ: ثَلَاثَةٌ أَنَا خَصْمُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَنْ كُنْتُ خَصْمَهُ خَصْمْتُهُ: رَجُلٌ أَعْطَى بِي ثُمَّ عَدَرَ، وَرَجُلٌ بَاعَ حُرًّا فَأَكَلَ ثَمَنَهُ، وَرَجُلٌ اسْتَأْجَرَ أَجِيرًا فَاسْتَوْفَى مِنْهُ وَلَمْ يُوفِهِ أَجْرَهُ "

وَقَالَ ابْنُ الطَّبَّاعِ، وَنُعَيْمٌ، وَإِبْرَاهِيمُ بْنُ حَمْرَةَ، عَنْ يَحْيَى، كَمَا قَالَ مُحَمَّدٌ وَقَالَ النَّفِيلِيُّ: عَنْ يَحْيَى بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ

5- (Tahavî)+ Yahya b. Osman+ Nuaym b. Hammâd+ Yahya b. Süleym+ İsmail b. Ümeyye+ Said b. Ebî Said el-Makberî+Ebu Hüreyre¹⁰(Merfu)

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عُثْمَانَ قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمُ بْنُ حَمَادٍ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أُمِيَّةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " ثَلَاثَةٌ أَنَا خَصْمُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ كُنْتُ خَصْمَهُ خَصْمْتُهُ: رَجُلٌ أَعْطَى بِي ثُمَّ عَدَرَ، وَرَجُلٌ بَاعَ حُرًّا فَأَكَلَ ثَمَنَهُ، وَرَجُلٌ اسْتَأْجَرَ أَجِيرًا فَاسْتَوْفَى مِنْهُ وَلَمْ يُوفِهِ أَجْرَهُ "

6-(Tahavî)+ Yahya b. Osman+ Nuaym b. Hammâd+ Yahya b. Süleym+ İsmail b. Ümeyye+ Said b. Ebî Said el-Makberî+Ebu Hüreyre¹¹(Hadisi Kutsî)

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عُثْمَانَ قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمُ بْنُ حَمَادٍ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أُمِيَّةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ثَلَاثَةٌ أَنَا خَصْمُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ كُنْتُ خَصْمَهُ خَصْمْتُهُ: رَجُلٌ أَعْطَى بِي ثُمَّ عَدَرَ، وَرَجُلٌ بَاعَ حُرًّا فَأَكَلَ ثَمَنَهُ، وَرَجُلٌ اسْتَأْجَرَ أَجِيرًا فَاسْتَوْفَى مِنْهُ، وَلَمْ يُوفِهِ أَجْرَهُ "

⁸ İbn Mâce, Ruhûn 4.

⁹ İbn Cârûd, Büyü 149.

¹⁰ Tahâvî, 1994: 5/139.

¹¹ Tahâvî, 1994: 8/13.

7- (İbn Hibbân)+ Muhammed b. İshâk b. İshâk b. İbrahim + İbn Ebî Ömer el-Adenî + Yahya b. Süleym+ İsmail b. Ümeyye+ Said b. Ebî Said el-Makberî+Ebu Hüreyre¹² (Merfu)

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ مَوْلَى تَعْيِيفٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عُمَرَ الْعَدَنِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَلِيمٍ، قَالَ: سَمِعْتُ إِسْمَاعِيلَ بْنَ أُمَيَّةَ يُحَدِّثُ، عَنْ سَعِيدِ الْمُقْبِرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «ثَلَاثَةٌ أَنَا خَصْمُهُمْ فِي الْقِيَامَةِ، وَمَنْ كُنْتُ خَصْمَهُ أَخْصِمُهُ: رَجُلٌ أَعْطَى بِي ثُمَّ غَدَرَ، وَرَجُلٌ بَاعَ حُرًّا فَأَكَلَ ثَمَنَهُ، وَرَجُلٌ اسْتَأْجَرَ أَجِيرًا فَاسْتَوْفَى مِنْهُ وَلَمْ يُوفِهِ أَجْرَهُ»

8-(Taberânî)+ Muhammed İbnu'l-Hadir + Muhammed b. Hâtim + Yahya b. Süleym+ İsmail b. Ümeyye+ Said b. Ebî Said el-Makberî+Ebu re¹³(Merfu)

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَظِيرِ الرَّقِيُّ، بِالرَّقَّةِ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمِ الْجَزْرَانِيُّ حُبِّي الْعَابِدُ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَلِيمِ الطَّائِفِيُّ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أُمَيَّةَ قَالَ: سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنِ أَبِي سَعِيدِ الْمُقْبِرِيِّ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " ثَلَاثَةٌ أَنَا خَصْمُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ كُنْتُ خَصْمَهُ خَصِمْتُهُ: رَجُلٌ أَعْطَانِي ثُمَّ غَدَرَ يَعْنِي: عَهْدَ اللَّهِ، وَرَجُلٌ بَاعَ حُرًّا فَأَكَلَ ثَمَنَهُ، وَرَجُلٌ اسْتَأْجَرَ أَجِيرًا فَاسْتَوْفَى مِنْهُ، وَلَمْ يُوفِهِ أَجْرَهُ "

9-(Beyhâkî)+ Ebu Amr el-Edîb + Ebu Bekr el-İsmâîlî + İbn Ebî Hassân el-Enmâtî+ Hişâm b. Ammâr+Yahya b. Süleym+ İsmail b. Ümeyye+ Said b. Ebî Said el-Makberî+Ebu Hüreyre¹⁴ (Hadisi Kutsî)

أَخْبَرَنَا أَبُو عَمْرٍو الْأَدِيبُ، ثنا أَبُو بَكْرِ الْإِسْمَاعِيلِيُّ، أَنَا ابْنُ أَبِي حَسَّانِ الْأَنْمَاطِيُّ، ثنا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ، ثنا يَحْيَى بْنُ سَلِيمٍ قَالَ: سَمِعْتُ إِسْمَاعِيلَ بْنَ أُمَيَّةَ، يُحَدِّثُ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعْنِي: " قَالَ رَبُّكُمْ عَزَّ وَجَلَّ: " ثَلَاثَةٌ أَنَا خَصْمُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ كُنْتُ خَصْمَهُ خَصِمْتُهُ: رَجُلٌ أَعْطَى بِي ثُمَّ غَدَرَ، وَرَجُلٌ بَاعَ حُرًّا فَأَكَلَ ثَمَنَهُ، وَرَجُلٌ اسْتَأْجَرَ أَجِيرًا فَاسْتَوْفَى مِنْهُ وَلَمْ يُوفِ أَجْرَهُ "

: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعْنِي: " قَالَ رَبُّكُمْ عَزَّ وَجَلَّ: " ثَلَاثَةٌ أَنَا خَصْمُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ كُنْتُ خَصْمَهُ خَصِمْتُهُ: رَجُلٌ أَعْطَى بِي ثُمَّ غَدَرَ، وَرَجُلٌ بَاعَ حُرًّا فَأَكَلَ ثَمَنَهُ، وَرَجُلٌ اسْتَأْجَرَ أَجِيرًا فَاسْتَوْفَى مِنْهُ وَلَمْ يُوفِ أَجْرَهُ "

¹² İbn Hibbân, 1993: 16/333.

¹³ Taberânî, 1985: 2/119.

¹⁴ Beyhâkî, 2003:6/23.

10- (Beyhâkî)+ Ebu'l-Kasım Abdulhalik b. Ali+Ebu Bekr Muhammed İbnu'l-Müemmel + Fadl b. Muahmmed+ Ebu Cafer en-Nüfeylî+ Yahya b. Süleym+ Said+Babası+ Ebu Hüreyre (Beyhâkî)¹⁵ (Hadisi Kutsî)

وَرَوَاهُ النَّفِيلِيُّ عَنْ يَحْيَى بْنِ سُلَيْمٍ فَقَالَ: عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَخْبَرَنَا أَبُو الْقَاسِمِ عِنْدَ الْخَالِقِ بْنِ عَلِيٍّ
بْنِ عَبْدِ الْخَالِقِ، ثنا أَبُو بَكْرِ مُحَمَّدُ بْنُ الْمُؤَمَّلِ، ثنا الْفَضْلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْبَيْهَقِيُّ، ثنا أَبُو جَعْفَرٍ النَّفِيلِيُّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ
سُلَيْمٍ فَذَكَرَهُ

11-(Beyhâkî)+ Ebu Abdullah el-Hâfız + Ebû Kuteybe Seleme b. Fadl + Hasan b. Ali b. Şebîb el-Ma'merî+ Yusuf b. Muhammed b. Sâbik+Yahya b. Süleym+ İsmail b. Ümeyye+ Said b. Ebî Said el-Makberî+Ebu Hüreyre¹⁶ (Hadisi Kutsî)

أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْخَافِضُ، نا أَبُو قُتَيْبَةَ سَلَمَةُ بْنُ الْفَضْلِ الْأَدَمِيُّ بِمَكَّةَ، ثنا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ شَيْبٍ
الْمَعْمَرِيُّ، ثنا يُونُسُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ سَابِقٍ، ثنا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أُمِّيَّةَ، عَنْ سَعِيدِ الْمُقْبَرِيِّ، عَنْ أَبِي
هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: ثَلَاثَةٌ أَنَا خَصْمُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ كُنْتُ
خَصْمَهُ خَصَمْتُهُ: رَجُلٌ أَعْطَى بِي ثُمَّ عَدَرَ، وَرَجُلٌ بَاعَ حُرًّا فَأَكَلَ ثَمَنَهُ، وَرَجُلٌ اسْتَأْجَرَ أَجِيرًا فَاسْتَوْفَى مِنْهُ وَلَمْ
يُوفِهِ "

يوسف بن محمد القرشي وهو مجهول الحال

12-(Beyhâkî)+ Ebu Abdullah el-Hâfız + Muhammed b. Yakup + Ebu'l-Abbas Muhammed b. İshâk + Muhammed b. Yahya b. Ebî Amr +Yahya b. Süleym+ İsmail b. Ümeyye+ Said b. Ebî Said el-Makberî+Ebu Hüreyre¹⁷ (Hadisi Kutsî)

قَالَ أَحْمَدُ: وَرَوَيْنَا فِي الْحَدِيثِ الثَّابِتِ، عَنْ الْمُقْبَرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ: " قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: ثَلَاثَةٌ أَنَا خَصْمُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ كُنْتُ خَصْمَهُ خَصَمْتُهُ: رَجُلٌ أَعْطَى بِي ثُمَّ عَدَرَ،
وَ رَجُلٌ بَاعَ حُرًّا فَأَكَلَ ثَمَنَهُ، وَ رَجُلٌ اسْتَأْجَرَ أَجِيرًا اسْتَوْفَى مِنْهُ وَلَمْ يُوفِهِ أَجْرَهُ ". أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْخَافِضُ قَالَ:
أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ الْخَافِضُ قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ يَحْيَى بْنِ أَبِي عَمَرَ حَدَّثَهُمْ
فَقَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ قَالَ: سَمِعْتُ إِسْمَاعِيلَ بْنَ أُمِّيَّةَ يُحَدِّثُ عَنْ سَعِيدِ الْمُقْبَرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ فَذَكَرَهُ

13--(Ebu Ya'lâ)+ Süveyd + Yahya b. Süleym+ İsmail b. Ümeyye+ Said b. Ebî Said el-Makberî+Ebu Hüreyre¹⁸ (Hadisi Kutsî)

¹⁵ Beyhaki, 2003:6/23.

¹⁶ Beyhaki, 1989:2/320.

¹⁷ Beyhaki, 1991: 8/335.

¹⁸ Ebu Ya'lâ, 1984: 11/444.

حَدَّثَنَا سُؤَيْدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أُمَيَّةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " قَالَ رَبُّكُمْ عَزَّ وَجَلَّ: ثَلَاثَةٌ أَنَا خَصْمُهُمْ، وَمَنْ كُنْتُ خَصْمَهُ خَصْمَتُهُ: رَجُلٌ أُعْطِيَ بِي ثُمَّ عَدَرَ، وَرَجُلٌ بَاعَ حُرًّا فَأَكَلَ ثَمَنَهُ، وَرَجُلٌ اسْتَأْجَرَ أَجِيرًا فَاسْتَوْفَى مِنْهُ وَلَمْ يُؤْفِهِ أَجْرَهُ

14---(Bağavî)+ Abdulvahid b. Ahmed+ Ahmed b. Abdullah+ Muhammed b. Yusuf+ Muhammed b. İsmail+ Muhammed b. Yusuf+Yahya b. Süleyym+ İsmail b. Ümeyye+ Said b. Ebî Said el-Makberî+Ebu Hüreyre¹⁹ (Hadisi Kutsî)

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَالِدِ بْنُ أَحْمَدَ الْمَلِجِيُّ، أَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ النَّعْمِيُّ، أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُونُسَ، نَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، نَا يُونُسُ بْنُ مُحَمَّدٍ، نَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أُمَيَّةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: " قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ثَلَاثَةٌ أَنَا خَصْمُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: رَجُلٌ أُعْطِيَ بِي ثُمَّ عَدَرَ، وَرَجُلٌ بَاعَ حُرًّا فَأَكَلَ ثَمَنَهُ، وَرَجُلٌ اسْتَأْجَرَ أَجِيرًا، فَاسْتَوْفَى مِنْهُ، وَلَمْ يُعْطِهِ أَجْرَهُ

Yukarıda görüldüğü üzere bu hadisi Buhârî'nin yanısıra başka muhaddisler de nakletmiştir. Hadisin bütün tariklerinde sened; Yahya b. Süleyym+ İsmail b. Ümeyye+ Said b. Ebî Said el-Makberî+Ebu Hüreyre şeklinde devam etmektedir. Sened Yahya b. Süleyym'den itibaren farklılaşarak pek çok kişi tarafından nakledilmiştir. Buradaki ortak ravilerden Yahya b. Süleyym, Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî tarafından tenkit edilmiştir. Elbânî'nin tenkitleri şu şekildedir.

B-Elbânî'nin Tenkitleri

Elbânî'ye göre vicdan (kalb) sahibi hiç kimse bu rivayetin sahih olabileceğini kabul edemez. Çünkü bu rivayetin bütün tariklerinde adaleti tartışmalı Yahya b. Süleyym et-Tâifî kilit bir rol üstlenmiştir. Yahya b. Süleyym et-Tâifî'nin hadisinde hem sened hemde metin bakımından "ızdırab"²⁰ bulunmaktadır (el-Elbânî, 1992:14/590). İbn Ma'în, İbn Sa'd ve el-İclî, Yahya b. Süleyym'in "sika" olduğunu söylerken; Nesâî onu, "la be'se bih" şeklinde değerlendirmiş Ubeydullah b. Amr kanalı ile olan rivayetlerinin ise münker olduğunu bilgisini eklemiştir. İbn Hibbân da Yahya b. Süleyym'i "es-Sikât" eserinde onun hata

¹⁹ Bağavî, 1983: 8/265.

²⁰ Sözlükte dalgalanma veya şidetli hareket sebebiyle dalgalanın birine çarpması, ihtilâl, fesâd ve bozulma demektir. Kavram olarak, ravinin veya ravilerin zabt yönünden zayıflıklarına delâlet etmek üzere bir hadisin muhtelif şekillerde rivayet edilmesidir. Öyleki rivayetin müteaddit olmasına rağmen aralarındaki eşitlik dolayısıyla herhangi birini tercih etme imkânı bulunmaz. Eğer bu rivayetlerden birisi ravilerin zabt veya herhangi bir vasıf yönünden diğerinde üstünlüğü dolayısıyla tercih edilebilse sözkonusu ızdırab ortadan kalkar (Koçyiğit, 1992: 215-218).

eden bir kişi olduğunu ifade etmiştir. Ebu Hâtim, onunla ilgili olarak, “şeyhun sâlih, mahulluhu es-sıdk” ifadesine yer verir. Yahya b. Süleym’in, hadisleri ezber olmaksızın sadece yazdığını bu sebeple de Yahya b. Süleym rivayetlerinin kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Yakub b. Süfyân da benzer şekilde Yahya b. Süleym’in yazı ve ezber rivayetlerine işaret etmiş, kitâbetle naklettiği rivayetlerini hasen, ezberden aktardığı hadislerin ise münker olduğunu ifade etmiştir. Ahmed b. Hanbel, “Yahya b. Süleym’in hadisleri karıştırdığını görünce ondan rivayet almayı terkettim” demektedir. Sâcî ise, Yahya b. Süleym’in “vehm eden sadûk” bir kişi olduğunu, Ubeydullah b. Amr rivayetlerinde ise hata ettiğini, Ahmed b. Hanbel’in onu hoş görmediğini aktarır. Ebu Ahmed Hâkim, Yahya b. Süleym’i “hafız” olarak değerlendirmemiş, Dârekutnî “seyyiu’l-hıfz” şeklinde tavsif etmiştir. Buhârî ise, Humeyd ‘nin Yahya b. Süleym’den gelen rivayetlerinin sahih olduğunu söylemektedir.

Elbânî’ye göre bu bilgiler “Yahya b. Süleym’in normal şartlarda “sika” olmasına rağmen Ubeydullah b. Amr rivayetleri başta olmak üzere ezber yönünün zayıf olduğunu” göstermektedir. Elbânî, “Humeydî’nin Yahya b. Süleym’den yaptığı rivayetlerin sahihliği” şeklindeki Buhârî ifadesinin, “Humeydî’den başka Yahya b. Süleym’den gelen rivayetlerin sahih” olduğu biçiminde anlaşılması gerektiğini belirtir. Elbânî bu rivayetin ne Buhârî ne de diğer musanniflerce Humeydî kanalıyla alınmadığını sözlerine ekler (el-Elbânî, 1985: 5/308-309). Elbânî, İbni Hacer’in “... et-Tâifî’nin sikalığın ihtilâflıdır. Buhârî, et-Tâifî’den sadece bu rivayeti mevsûl(senedle) şekilde almıştır. Ona yöneltilen tenkitler, Ubeydullah b. Amr’dan aktardığı rivayetleri ile ilgili olup, bu rivayette böyle bir durum söz konusu değildir.” biçimindeki değerlendirmesini isabetli bulmadığını ifade ederek şunları kaydeder.

“Sâcî, Yahya b. Süleym’inin, Ubeydullah b. Amr’dan yaptığı rivayetlerini hariç tutarak et-Tâifî’nin adaleti hususunda farklı görüşler beyan etmiştir. Diğer münekkitler Sâcî’nin aksine Yahya b. Süleym’yi mutlak (genel) olarak tenkit etmişlerdir. Bu durum da yapılacak olan şey, ravinin cerh gerekçesi “suûl-hıfz (hafızanın parlak olmaması)” noktasının bilinir/belli olması sebebiyle, muhaddislerin hadis usûlünde ittifaqla kabul ettikleri müfesser cerhin teosike tercih edilmesi ilkesine göre hareket etmektir. Öte yandan Buhârî’nin et-Tâifî ile ilgili değerlendirmesi zâhiren Ubeydullah dâhil herkesi kapsayacak biçimdeki tüm nakilleri kapsayacak genişliktedir. Ayrıca “Takrîb”te (âdet edindiği özet biçimiyle) İbni Hacer bu raviyi de, “sadûkun seyjiu’l-

hıfz" diye cerh gerekçesini belirtmeden verir. Gerçek şu ki; insâf sahibi/âdil hiçbir âlim, tenkide uğramuş bir ravi hakkında-Buhârî ricali de olsa-, özellikle zikredildiği üzere mecruh bir ravi ile alakâlı malumâtta sadece sikalıği hususundaki bilgileri seçmez. Ayrıca Buhârî'nin, "Humeydî'nin Yahya b. Süleym'den yaptığı rivayetlerin sahihliği" ifadesi problem ihtiva etmektedir. Sözün özü bu isnad zayıftır. En iyi ihtimalle hasen olabilir, sahih olması ise çok uzak bir ihtimal hatta mümkün değildir." (el-Elbânî, 1985: 5/310)

Elbânî, *İrvâu'l-ğâlîl* eserinde bu rivayeti "hasen hadis" şeklinde değerlendirirken, *Silsiletu'l-ehâdisid-da'îfe*'de ise rivayetin sened ve metin bakımından ızdırâb içerdiğini, dolayısıyla "zayıf" olduğu belirtmektedir. Elbânî rivayetin senedindeki ızdırab hususunda ise özetle şunları söylemektedir.

"İbn Hacer'in de belirttiği gibi Beyhâkî'deki Nüfeylî tariki hariç tutulursa diğer tariklerin tamamında Yahya b. Süleym bu rivayeti Said b. Ebî Said el-Makberî kanalıyla Ebu Hüreyre'den rivayet etmektedir. Nüfeylî tarikinde ise Yahya b. Süleym, naklederken senedi "Said", "Said'in babası" ve "Ebû Hüreyre'den şeklinde hatırlamıştır. Dolayısıyla Beyhâkî'nin Nüfeylî tariki "muhfûz" olmaktan uzaktır."

Elbânî, Nüfeylî'nin (Ebû Dâvûd, Ahmed b. Hanbel tarafından) sikâ, Yahya b. Süleym'in ise zayıf bir ravi olması sebebiyle İbn Hacer'in mahfuz değerlendirmesine katılmaz. Elbânî'ye göre İbn Hacer; *Takrîb*'te Nüfeylî'yi "sika hafız", Yahya b. Süleym'i ise "sadûk seyyiu'l-hıfz" şeklinde değerlendirilmesine rağmen, "sika"lığı tartışmalı ravi (Yahya b. Süleym) ile "sika"lığı ittifakla kabul edilmiş ravinin (Nüfeylî) mukayesesinde mecruh kişinin rivayetini "mahfûz" görerek nasıl tercih edilebilir? Hafızası zayıf hoca'dan dolayı sapasağlam sika ravini cerhi mümkün müdür? Elbânî'ye göre buradaki temel problem Yahya b. Süleym'in hafızasından kaynaklanmıştır. Yahya b. Süleym bu rivayeti Ebu Cafer en-Nüfeylî'ye naklederken senedi "Said+babası+Ebu Hüreyre" şeklinde diğerlerine aktardığında ise "Said b. Ebî Said+Ebu Hüreyre" diye hatırlamıştır. Dolayısıyla Nüfeylî tarikinin mercûh olmasını kabul etmez. Çünkü herkes duyduğunu aktarır (el-Elbânî, 1992:14/590.-591; Krş. İbn Hacer, 1379: 4/418).

Elbânî'ye göre bu rivayetin metninde de ızdırab vardır.

Rivayet Buhârî'de "لم يعطه" ifadesi ile kayd edilmişken diğer eserlerde ise "ولم يوفه" şeklinde nakledilmiştir. Benzer şekildeki diğer bir farklılık ise "ومن

”كنت خصمه؛ خصمته“ ifadesidir. Çünkü ”ومن كنت خصمه؛ خصمته“ ifadesini sadece Buhâri ile Ahmed b. Hanbel aktarmamış diğer musannıfların tamamı bu ifadeye yer vermişlerdir. Ayrıca bu hadisin metni, metnin sahibi açısından da problemlidir. Çünkü senedin intihâsı iki farklı şekildedir. Bu rivayeti Buhârî, Ahmed b. Hanbel, İbn Cârûd, Ebû Ya’lâ, Beyhâkî ”قال الله“ diye ”kutsî hadis“²¹ şeklinde aktarmışken; İbn Hibbân, İbn Mâce, Tahâvî, Taberânî ise ”قال رسول الله“ biçiminde ”merfu hadis“²² olarak nakledilmiştir. Elbânî’ye göre rivayetin ifade biçimi ve üslûbu merfu hadise daha çok benzemektedir (el-Elbânî, 1992:14/591-592).

C-Değerlendirme

Elbânî bu hadisi tenkit ederek önce ”hasen“ sonra ise ”zayıf“ hükmünü vermiştir. Tenkit gerekçeleri bütün tariklerdeki²³ ortak ravi Yahya b. Süleym’in (ö. 195) pek çok münekkid tarafından zabt hususunda cerhe uğraması, rivayeteki bazı lafızların tüm tariklerde bulunmayışı ve rivayetin bazı tariklerinin ”merfu“ diğerlerinin ise ”kutsî hadis“ şeklinde aktarılmış olmasıdır.

Elbânî’nin, Yahya b. Süleym et-Tâîfî’nin (ö. 195) tenkit edildiği ile ilgili bilgilere katılmamak elde değildir. Çünkü, Ahmed b. Hanbel (ondan sadece bir rivayeti nakleder) (Zehebî, 1993: 13/475), Nesâî (Nesâî, 1396:108), İbn Ebî Hâtim (İbn Ebî Hâtim, 1952: 9/156) İbn Hibbân gibi pek çok münekkid Yahya b. Süleym’i hafızasının pek parlak olmaması sebebiyle cerh etmiştir (İbn ‘Adî, 1997: 9/62-63; Bâcî, 1986: 3/1221; İbnu’l-Cevzî, 1406: 3/196; Mizzî, 1980: 31/365-366; Zehebî, ty: 2/737; 1963: 4/383-384; Moğultay b. Kılıç, 2001: 12/323-324; İbn Hacer, 1326:11/226-227). Şuayb el-Arnâvûd ile Adil Mürşid, Ahmed b. Hanbel’in *Müsned* eserini tahkik ederken ilgi hadise Yahya b. Süleym et-Tâîfî sebebiyle ”hasen“ hükmünü vermişlerdir (Ahmed b. Hanbel,

²¹ ”İlâhî hadis, rabbânî hadis“ diye de adlandırılan ”el-Hadîsü’l-kudsî “ifadesi bir terim olarak VI. (XII.) yüzyıldan itibaren yazılmaya başlanan derleme çalışmalarından sonra ortaya çıkmış olup, Allah tarafından vahiy, ilham, rüya gibi değişik bilgi edinme yolları ile anlamı Hz. Peygamber’e bildirilen, onun tarafından kendi ifade ve üslûbu ile Allah’a nisbet edilerek rivayet edilen, Kur’an’la herhangi bir ilgisi bulunmadığı gibi i’câz vasfı da olmayan hadis demektir(Yılmaz, 2002: 318-320).

²² Hz. Peygamber’e nispet edilen söz ve haberdir(Aydınlı, 2004: 180-181).

²³ Zeyd b. Ali’nin *Müsned*’inde benzer anlamda şu rivayet vardır.”عَنْ عَلِيِّ رَبِيِّ اللَّهِ ، عَنْ جَدِّهِ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ مَرْفُوعٍ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : إِنِّي مُخَاصِمٌ مِنْ أُمَّتِي ثَلَاثَةَ يَوْمٍ الْقِيَامَةِ ، وَمَنْ خَاصَمْتَهُ خَصَمْتَهُ رَجُلٌ بَاعَ حُرًّا ، أَوْ أَكَلَ ثَمَنَهُ ، وَمَنْ عَطَمَهُ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : إِنِّي مُخَاصِمٌ مِنْ أُمَّتِي ثَلَاثَةَ يَوْمٍ الْقِيَامَةِ ، وَمَنْ خَاصَمْتَهُ خَصَمْتَهُ رَجُلٌ بَاعَ حُرًّا ، أَوْ أَكَلَ ثَمَنَهُ ، وَمَنْ عَطَمَهُ عَطَمَهُ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : إِنِّي مُخَاصِمٌ مِنْ أُمَّتِي ثَلَاثَةَ يَوْمٍ الْقِيَامَةِ ، وَمَنْ خَاصَمْتَهُ خَصَمْتَهُ رَجُلٌ بَاعَ حُرًّا ، أَوْ أَكَلَ ثَمَنَهُ ، وَمَنْ عَطَمَهُ عَطَمَهُ“ Bkz. Zeyd b. Ali, 1983: 363.

حدثنا يونس، وسريج، قالوا: حدثنا فليح، عن هلال، عن عطاء بن يسار، عن أبي هريرة، قال: بينما رسول الله صلى الله عليه وسلم جالس في مجلسه يحدث القوم حديثاً، جاء أعرابي، فقال: يا رسول الله، متى الساعة؟ قال: فمضى رسول الله صلى الله عليه وسلم يحدث، فقال بعض القوم: سمع فكره ما قال، وقال بعضهم: بل لم يسمع حتى إذا قضى حديثه، قال: «أين السائل عن الساعة؟» قال: ها أنا ذا، يا رسول الله، قال: «إذا ضيقت الأمانة، فانتظر الساعة»، قال: يا رسول الله، كيف؟ أو ما إضاعتها؟ قال: «إذا توسد الأمر غير أهله، فانتظر الساعة»

2-(Buhârî (ö. 256))+(Muhammed b. Sinân+ Fulehy/İbrahim İbnu'l-Münzir+ Muhammed b. Fuleyh+ Fuleyh)+Hilâl b. Ali+Ata b. Yesâr+ Ebu Hüreyre:²⁷

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا فُلَيْحٌ، ح وَحَدَّثَنِي إِبرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُلَيْحٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ: حَدَّثَنِي هَلَالُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: بَيْنَمَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَجْلِسٍ يُحَدِّثُ الْقَوْمَ، جَاءَهُ أَعْرَابِيٌّ فَقَالَ: مَتَى السَّاعَةُ؟ فَمَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُحَدِّثُ، فَقَالَ بَعْضُ الْقَوْمِ: سَمِعَ مَا قَالَ فَكَّرَهُ مَا قَالَ. وَقَالَ بَعْضُهُمْ: بَلْ لَمْ يَسْمَعْ، حَتَّى إِذَا قَضَى حَدِيثَهُ قَالَ: «أَيْنَ - أَرَاهُ - السَّائِلُ عَنِ السَّاعَةِ؟» قَالَ: هَا أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: «فَإِذَا ضَيَّعَتِ الْأَمَانَةُ فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ»، قَالَ: كَيْفَ إِضَاعَتُهَا؟ قَالَ: «إِذَا وَسَدَّ الْأَمْرَ إِلَى غَيْرِ أَهْلِهِ فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ»

3-(Buhârî)+Muhammed b. Sinân + Fuleyh b. Süleymân+ Hilâl b. Ali+Ata b. Yesâr+ Ebu Hüreyre:²⁸

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ، حَدَّثَنَا فُلَيْحُ بْنُ سُلَيْمَانَ، حَدَّثَنَا هَلَالُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا ضَيَّعَتِ الْأَمَانَةُ فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ» قَالَ: كَيْفَ إِضَاعَتُهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «إِذَا اسْتَدَّ الْأَمْرَ إِلَى غَيْرِ أَهْلِهِ فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ»

4-(İbn Hibbân (ö.354))+Ömer b. Muhammed Muhammed+ Muhammed İbnu'l-Müsennâ+ Osman b. Ömer+ Fuleyh + Hilâl b. Ali+Ata b. Yesâr+ Ebu Hüreyre:²⁹

أَخْبَرَنَا عُمَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْهَمْدَانِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، قَالَ: حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عَمَرَ، قَالَ: حَدَّثَنَا فُلَيْحٌ، عَنْ هَلَالِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: بَيْنَمَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُحَدِّثُ الْقَوْمَ، جَاءَهُ أَعْرَابِيٌّ، فَقَالَ: مَتَى السَّاعَةُ؟ فَمَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُحَدِّثُ، وَقَالَ بَعْضُ الْقَوْمِ: سَمِعَ مَا قَالَ، وَكَّرَهُ مَا قَالَ، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: بَلْ لَمْ يَسْمَعْ، حَتَّى إِذَا قَضَى حَدِيثَهُ، قَالَ: «أَيْنَ السَّائِلُ عَنِ السَّاعَةِ؟» قَالَ: هَا أَنَا ذَا، قَالَ: «إِذَا ضَيَّعَتِ الْأَمَانَةُ، فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ»، قَالَ: فَمَا إِضَاعَتُهَا؟ قَالَ: «إِذَا اسْتَدَّ الْأَمْرَ، فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ».

²⁷ Buhârî, İlim 2.

²⁸ Buhârî, Rikâk 35.

²⁹ İbn Hibbân, 1983: 1/307.

5-(ed-Dânî (ö. 444))+ Ali b. Muhammed+ Muhammed b. Ahmed+ Muhammed b. Yusuf+ Muhammed b. İsmail+ Muhammed b. Sinan+ Fuleyh b. Süleymân + Hilâl b. Ali+Ata b. Yesâr+ Ebu Hüreyre³⁰

أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا فُلَيْحُ بْنُ سُلَيْمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا هِلَالُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا ضُبِعَتِ الْأَمَانَةُ فَاَنْتَظِرِ السَّاعَةَ»، قَالَ: كَيْفَ إِضَاعَتُهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «إِذَا أَسْنَدَ الْأَمْرُ إِلَى غَيْرِ أَهْلِهِ فَاَنْتَظِرِ السَّاعَةَ».

6-(Beyhâkî (ö.458))+ Ali b. Ahmed b. Abdân+ Ahmed b. Ubeyd+ Ahmed b. Ali el-Hazzâz, Süreyc b. Numân+ Fuleyh b. Süleymân + Hilâl b. Ali+Ata b. Yesâr+ Ebu Hüreyre³¹

أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِانَ، أَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ، ثنا أَحْمَدُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَرَّازِيُّ، ثنا سُرَيْجُ بْنُ النُّعْمَانِ، ثنا فُلَيْحُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ هِلَالِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: بَيْنَمَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَالِسٌ فِي مَجْلِسِهِ يُحَدِّثُ الْقَوْمَ حَدِيثًا، جَاءَهُ أَعْرَابِيٌّ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَتَى السَّاعَةُ؟ وَمَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُحَدِّثُ، فَقَالَ بَعْضُ الْقَوْمِ: سَمِعَ مَا قَالَ، فَكْرَهُ مَا قَالَ، وَقَالَ بَعْضٌ: لَمْ يَسْمَعْ، حَتَّى إِذَا قَضَى حَدِيثَهُ قَالَ: "أَيْنَ السَّائِلُ عَنِ السَّاعَةِ؟"، قَالَ: هَذَا أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: "إِذَا ضُبِعَتِ الْأَمَانَةُ فَاَنْتَظِرِ السَّاعَةَ"، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا إِضَاعَتُهَا؟ قَالَ: "إِذَا أَسْنَدَ الْأَمْرُ إِلَى غَيْرِ أَهْلِهِ، فَاَنْتَظِرِ السَّاعَةَ".

7-(Beğavî (ö.516))+ Abdulvâhid el-Melîhî+Ahmed b. Abdullah+ Muhammed b. Yusuf+ Muhammed b. İsmail+ Muhammed b. Sinan+ Fuleyh b. Süleymân + Hilâl b. Ali+Ata b. Yesâr+ Ebu Hüreyre³²

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَالِدِ الْمَلِجِيُّ، أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ النَّعِيمِيُّ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانَ، حَدَّثَنَا فُلَيْحُ، حَدَّثَنِي هِلَالُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: بَيْنَمَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَجْلِسٍ يُحَدِّثُ الْقَوْمَ إِذْ جَاءَهُ أَعْرَابِيٌّ فَقَالَ: مَتَى السَّاعَةُ؟ فَمَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُحَدِّثُ، فَقَالَ بَعْضُ الْقَوْمِ: سَمِعَ مَا قَالَ فَكْرَهُ مَا قَالَ. وَقَالَ بَعْضُهُمْ: بَلْ لَمْ يَسْمَعْ، حَتَّى إِذَا قَضَى حَدِيثَهُ، قَالَ: "أَيْنَ السَّائِلُ عَنِ السَّاعَةِ؟" قَالَ: هَا أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: "إِذَا ضُبِعَتِ الْأَمَانَةُ فَاَنْتَظِرِ السَّاعَةَ". قَالَ: كَيْفَ إِضَاعَتُهَا؟ قَالَ: "إِذَا أُسْنِدَ الْأَمْرُ إِلَى غَيْرِ أَهْلِهِ فَاَنْتَظِرِ السَّاعَةَ".

Bu hadisi Buhârî'nin yanısıra başka muhaddisler de nakletmiştir. Hadisin bütün tariklerinde sened; Fuleyh b. Süleymân + Hilâl b. Ali+Ata b. Yesâr + Ebu Hüreyre şeklinde devam etmektedir. Sened Fuleyh b. Süleymân'dan

³⁰ Dâni, 1416: 4/767.

³¹ Beyhâkî, 2003:10/201.

³² Beğavî, 1983: 15/25-26; 1997: 7/285.

itibaren faklılaşarak pek çok kişi tarafından nakledilmiştir. Buradaki ortak ravilerden Fuleyh b. Süleymân, Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî tarafından tenkit edilmiştir. Elbânî'nin tenkitleri şu şekildedir.

B-Elbânî'nin Tenkitleri

Elbânî, bu hadisin senedi sebebiyle zayıf olduğunu, diğer kütüb-i sitte müellifleri ile meşhur muhaddislerin nakletmediği bu hadisi Buhârî'nin rivayet ettiğini söyler. Elbânî'ye göre buradaki problem ravi Fuleyh b. Süleyman'dan kaynaklanmaktadır. Zira Fuleyh her ne kadar "sadûk" bir ravi olarak bilinse de esasında "kesîru'l-hata/çok-aşırı hata yapan" birisidir. Buhârî'nin ravilerini en iyi bilenlerden birisi olan İbni Hacer de "Fuleyh" in bu durumu onaylamaktadır (el-Elbânî, 1992: 14/1037-1038).

C- Değerlendirme

Bu hadisi "Ebu Hüreyre'den Ata b. Yesâr ondan da Hilâl b. Ali nakletmiştir. Hilâl b. Ali'den ise tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece Fuleyh b. Süleyman rivayet etmiştir. Fuleyh b. Süleyman'dan ise beş (5) kişi aktarmaktadır. Hadisin tarikleri aşağıdaki gibidir.

1. Ahmed b. Hanbel (ö. 241): Yunus b. Muhammed (ö. 207) +Fuleyh b. Süleymân (ö. 168)

2. Ahmed b. Hanbel (ö. 241): Süreyc b. Numân (ö. 217) + Fuleyh b. Süleymân (ö. 168)

3. Buhârî (ö. 256): Muhammed b. Sinân (ö. 223) + Fuleyh b. Süleymân (ö. 168)

4. Buhârî : İbnu'l-Münzir+ Muhammed b. Fuleyh (ö. 197-200) + Fuleyh b. Süleymân (ö. 168)

5. İbn Hibbân (ö. 354): Ömer b. Muhammed+Muhammed İbnu'l-Müsennâ+Osman b. Ömer (ö. 209) + Fuleyh b. Süleyman (ö. 168)

6. ed-Dânî (ö. 444): Ali b. Muhammed+ Muhammed b. Ahmed+ Muhammed b. Yusuf+ Muhammed b. İsmail+ Muhammed b. Sinân (ö. 223), + Fuleyh b. Süleymân (ö. 168)

7. Beyhâkî (ö. 458): Ali b. Ahmed b. Abdân+ Ahmed b. Ubeyd+ Ahmed b. Ali el-Hazzâz+ Süreyç b. Numân (ö. 217) + Fuleyh b. Süleymân (ö. 168)

8. Beğavî (ö. 516): Abdulvâhid el-Melîhî+Ahmed b. Abdullah+ Muhammed b. Yusuf+ Muhammed b. İsmail+ Muhammed b. Sinân (ö. 223), + Fuleyh b. Süleymân (ö. 168)

Yukarıda görüldüğü üzere bu hadisi Fuleyh b. Süleyman'dan rivayet edenler; Muhammed b. Fuleyh (ö. 197-200), Yunus b. Muhammed (ö. 207), Osman b. Ömer (ö. 209), Süreyç b. Numân (ö. 217) ile Muhammed b. Sinân'dır (ö. 223).

Yahya b. Ma'în (ö. 233), Fuleyh b. Süleyman'ın "salih ancak zayıf, rivayeti kabul edilmez" bir ravi olduğunu söylemektedir (Ebû Bekr en-Nesâî, 2006: 2/350; Râzî, 1952: 7/85). Nesâî (ö. 303) "zayıf" (Mizzî, 1980: 23/321) ve "leyse bi'l-kâvî" (Ebû Abdirrahmân en-Nesâî, 1396: 87) şeklinde değerlendirmeler yapmıştır (el-Ka'bi, 2000: 2/308). İbn 'Adî (ö. 365), Fuleyh'in "salih/sahih" nakilleri olduğu gibi Medinelilerden ise, "doğru/müstakimyanlış/garib" pek çok rivayeti bulunduğunu, ancak Buhârî'nin ona itimat ettiğini kendisine göre ise Fuleyh için "la be'se bih" ifadesinin söylenmesi gerektiğini belirtir (Ebû Ahmed el-Cürcânî, 1997:7/144). Bununla birlikte İbn Hibbân (ö. 354), Fuleyh b. Süleyman'ı "sika" ravilerden saymaktadır (İbn Hibbân, 1973: 7/324). Fuleyh ile ilgili kanaatleri değerlendiren İbn Şâhin, Fuleyh'in "sika olmaya daha yakın" biri olduğunu ancak bu hususta tavakkuf edilmesi gerektiğini söyler (Ebû Hafs el-Bağdâdî, 1999: 79-80). Zehebî (ö. 748) Fuleyh'i hem *el-Muğnî fi'd-đu'afâ*'da (Zehebî, 1987: 2/109) hem de *Tezkiratü'l-huffâz*'da zikmiştir. *Tezkira*'da onun hasen derecesinde bir ravi olduğunu kaydeder (Zehebî, 1998: 1/164).

Bütün bu bilgileri değerlendiren İbn Hacer (ö. 852); Fuleyh'in hafızası sebebiyle tenkit edilen saduk bir ravi olduğunu, Fuleyh'i destekleyen rivayetler olmadıkça Buhârî'nin ahkâm konularında Fuleyh'ten rivayette bulunmadığını, burada olduğu gibi ahkâm dışındaki bazı konularda ise Fuleyh'in rivayetlerine yer verdiğini belirtir (İbn Hacer, 1379: 1/42).

Hâlbuki Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh'* te Fuleyh kanalıyla çok sayıda hadis³³ nakletmiştir. İbn Hacer'in iddia ettiği gibi Buhârî, ahkâm konularında Fuleyh'in rivayetlerini her zaman destekleyen rivayetler eşliğinde de vermektedir.³⁴ Dolayısıyla buradan hareketle Buhârî'de, Fuleyh kanalıyla gelen rivayetlerinin sadece "fedailü'l-a'mal" türü konularda olduğu şeklindeki İbn Hacer savunusu kanaatimizce isabetli değildir. Zira *el-Câmi 'u's-sahîh'* te bunun aksini gösteren pek çok örnek vardır. Öte yandan burada söz konusu olan rivayeti Buhârî her ne kadar "ilim ve rikâk" başlıkları çerçevesinde ele almış olsada konusu itibarıyla ilgi rivayet kıyamete dair hususları da içermektedir. Bundan dolayıdır ki, ed-Dânî bu hadisi, "بَابُ مَا جَاءَ فِي السَّاعَةِ وَأَشْرَاطِهَا وَذَلَالِ اقْتِرَاطِهَا" babında zikretmiştir.

Sonuç

Telif edildikten sonra geniş kitlelere ulaşan Buhârî'nin *el-Câmi 'u's-sahîh'*i zaman içerisinde İslam dünyasında otoriteleşmiştir. Hakkında oluşan "Kur'an'dan sonraki en sahih kitap" şeklindeki algı *el-Câmi 'u's-sahîh'*in muhtevasını ve ravilerini tenkit dışı görme geleneğini meydana getirmiştir (Yıldırım, 1998: 2, 361- 369). Bu eğilim İbni Hacer (ö. 852) gibi münekkid bir alimin bile, "bir kişi Buhârî'nin râvilerinden birini cerh ettiği zaman Buhârî'nin ta'dil etmiş olduğu birini cerh etmiş olmaktadır" deme noktasına götürmüştür. İbn Hacer, Buhârî tenkitlerinin, cerh gerekçesi açıklanmadan kabul edilemeyeceğini söyler. Ona göre cerh edilmiş olan ravinin adaletini, mutlak zaptını veya herhangi bir haberle ilgili zaptını bozan bir kusurunun açıklanması gerekir. Çünkü alimleri cerh yapmaya iten sebepler farklıdır. Bu sebeplerin bir kısmı kusur olarak kabul edilir, bir kısmı da kabul edilmezdir. İbn Hacer, Ebû'l-Hasan el-Makdisî'nin (ö. 611), Buhârî'nin *el-Câmi 'u's-sahîh'*i'nde yer alan raviler için "onlar köprüyü geçmiştir" dediğini ve bunun onlar hakkındaki cerhlere

³³ Salat 6, 40, 79; Ezân 90, 142; Cuma 14; Cenâiz 32, 70; Hac 29, 57.

³⁴ Mesela, Buhârî Vudu' 23'te "الْوُضُوءُ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ" başlığından sonra sadece bir hadis nakleder. O da Fuleyh'in senedinde yer aldığı "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «تَوَضَّأَ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ»" hadisidir. Benzer şekilde Ezân 162'te açtığı "بَابُ سُزْعَةِ الصَّرَافِ النِّسَاءِ مِنَ الصُّبْحِ وَقَلْبَةِ مَقَامِيْنٍ فِي الْمَسْجِدِ" başlıktan sonra sadece Fuleyh kanalıyla gelen "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي الصُّبْحَ بَغْلِيْنِ، فَيُنْصَرِفْنَ نِسَاءَ الْمُؤْمِنِيْنَ لَا يُغْرِفْنَ مِنَ الْغَلِيْسِ - أَوْ لَا يُغْرِفْنَ بَعْضَهُنَّ بَعْضًا -" hadise yer vermiştir. Yine Buhârî, Müsâkât 18'deki "بَابُ حَلْبِ الْإِبِلِ عَلَى الْمَاءِ" şeklinde açtığı başlıktan sonra sadece Fuleyh kanalıyla gelen "حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُلَيْحٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ هِلَالِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ عَبْدِ «حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُلَيْحٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ هِلَالِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي عَمْرَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ حَقَّ الْإِبِلَ أَنْ تُحْلَبَ عَلَى الْمَاءِ»" hadise yer vermiştir. İdeyn 25'te de sadece Fuleyh'in rivayetiyle yetinmiştir.

iltifat edilmeyeceği anlamına geldiğini belirtir (İbn Hacer, 1379: 1/384; 13/457; Bilen, 2004: 245-246). Buhârî'yi bu şekildeki tenkit dışı görme geleneği günümüze kadar ulaşmıştır. Buna göre Buhârî'nin "bir raviden hadis tahricinde bulunmuş olması o ravinin sika/rivayetin sahih oluşunun" delili sayılır.

Bu minval üzere yaptığımız çalışmada, günümüze yakın zamanda (ö. 1999) yaşamış olan Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî'nin Buhârî tenkitlerine dâir kanaatimiz şöyledir.

a- Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî'nin Buhârî ravilerine yönelttiği bu tenkitler hadis ricaline dair cerh/ta'dil alimlerinin görüşlerine dayanmaktadır. O, ravi/raviler hakkındaki bütün menkulâtı bir araya getirerek hareket etme metodunu seçmiştir. Raviyi incelerken cerh/ta'dil bilgilerini vermekle yetinmez. Özellikle İbn Hacer'in Buhârî savunmalarını işaret ederek değerlendirmelerde bulunur.

b- Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî raviden çok, hadis metni temelinde analizler yaptığı için ele aldığı hadisin, ulaşabildiği bütün tariklerine atıfta bulunur. Böylece hadisin sened analizini etraflı biçimde yaparak rivayetlerin âdîd, mütâbî' durumlarını işaret eder.

c- Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî'nin değerlendirmelerinde "şedîd" eğilimi gösterdiği söylenebilir.

Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî'nin bu tenkitleri, Buhârî şahsında hadisin/sünnetin otoritesini zayıflatma/yok etme şeklindeki rijit söylemin nesnesi olmaktan uzak, Buhârî'ye geçmişte yöneltilen ilmî tenkitlere dayalıdır/onların tekrarıdır/farklı versiyonudur.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel. (2001), *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvûd- Adil Mürşid, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Aydınlı, Abdullah. (2004) "*Merfû*", Diyanet İslâm Ansiklopedisi, Ankara: C. 29.
- Bağavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ. (1983), *Şerhu's-sünne*, thk. Şuayb el-Arnâvûd- Muhammed Züheyr, Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî.

- Bağavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ. (1997), *Me'âlimü't-tenzîl*, Y.y: Dâru Tîbe.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. (1989), *es-Sünenü's-sağîr*, thk. Abdulmu'tî Emin Kal'acî, Pakistan: Câmiatü'd-dirâsâtî'l-İslâmîyye.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. (1991), *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, thk. Abdulmu'tî Emin Kal'acî, Pakistan: Câmiatü'd-dirâsâtî'l-İslâmîyye.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. (2003), *es-Sünenü's-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Bilen, Mehmet. (2004), *İbn Hacer'in Buhari'ye Yöneltilen İtirazlara Verdiği Cevaplar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî. (1422/2001). *el-Câmiu's-sahîh*, thk. Muhammed Zühayr b. Nâsır en-Nâsır. Yy: Dâru Tûkî'n-Necât.
- Ebû Bekr en-Nesâî, Ebû Bekr Ahmed b. Ebî Hayseme Zühayr b. Harb. (2006), *et-Târîhu'l-kebîr*, thk. Salih b. Fethî, Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse.
- Ebû Hafs el-Bağdâdî, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osmân el-Bağdâdî. (1999), *Zikru men ihtelefe'l-'ulemâ' ve nukkâdü'l-ḥadîs fîhi*, thk. Hammâd b Muhammed, Riyad: Mektebetü Advâi's-Selef.
- Ebu Ya'lâ, Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsîlî, (1984), *el-Müsned*, thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî, Dımaşk: Dâru'l-Memûn li't-Turâs.
- Ebu'l-Velîd el-Bâcî. (1986), *et-Ta'dîl ve't-tecrîh limen harrece lehu'l-Buhârî fi'l-Câmi'i's-sahîh*, thk. Ebu'l-Lübâbe, Riyad: Dâru'l-Livâ.
- ed-Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân. (1416), *es-Suneni'l-Vâride fi'l-Fiten ve Ğavâilihâ ve's-Sâ'ati ve Eşrâtiyhâ*, thk. Rıdâullâh b. Muhammed İdris el-Mubârekfûrî, Riyad: Dâru'l-'Âsime.
- el-Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn. (1985), *İrvâu'l-ğâlîl fî tahrîci ehâdîsi menâris-sebîl*, Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî.

- el-Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn. (1992), *Silsiletu'l-ehâdisid-da'îfe ve'l-mevdû'a ve eseruhe's-seyyia fi'l-umme*, Riyad: Dâru'l-Ma'arife.
- Hatipoğlu, İbrahim. (2006), "*Nâsirüddin el-Elbânî*", Diyanet İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: C. 32.
- İbn 'Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî. (1997), *el-Kâmil fi du'afâ'i'r-ricâl*, thk. Adil Ahmed-Ali Muhammed, Beyrut: Kütübî'l-İlmiyye.
- İbn Cârûd, Ebû Muhammed Abdullâh b. Alî en-Nîsâbüri. (1994), *el-Müntekâ mine's-süneni'l-müsnede*, thk. Abdullah Ömer el-Bârûdî, Beyrut: Müessesetü'l-Kitâbî's-Sakâfiyye.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. (1952), *el-Cerh ve'ta'dîl*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. (1379), *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, nşr. Beyrut: Dâru'l-Ma'arife.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. (1326), *Tehzîbu't-Tehzîb*, Hindistan: Matbaatu Dâireti'l-Ma'ârif.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. (1973), *es-Sikât*, Haydarâbâd: Dâiretü'l-Maarif.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. (1988), *el-İhsân fi takrîbi sahîhi İbn Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnâvûd, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. (1993), *Sahîh'i İbn Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnâvûd, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. (2009), *Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvûd, y.y: Dâru'r-Risâleti'l-Alemiyye.

- İbnu'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. (1406), *ed-Du'afâ ve'l-metrûkîn*, thk. Abdullah el-Kâdî, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Ka'bî, Ebü'l-Kâsım Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd el-Ka'bî el-Belhî. (2000), *Kabûlü'l-ahbâr ve ma'rifetü'r-ricâl*, thk. Ebu Amr el-Hüseynî, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Koçyiğit, Talat. (1992), *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Rehber Yayıncılık.
- Mizzî, Yûsuf b. Abdurrahman (1980), *Tehzîbu'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Beşâr Avvâd Maruf, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Moğultay b. Kılıç. (2001), *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Ebu Abdurrahman Adil, Ebu Muhammed Usâme, Y.y: El-Fârûku'l-Hadise.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî. (1396), *ed-Du'afâ ve'l-metrûkîn*, thk. Muhammed İbrahim, Haleb: Dâru'l-Va'y.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb. (1396), *ed-Du'afâ ve'l-metrûkîn*, thk. Mahmud İbrahim, Haleb: Dâru'l-Va'î.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. (2005), *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lugât*, nşr. Ali M. Muavvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Beyrut: Dâru'n-Nefâis.
- Polat, Selahaddin. (1990), *"Buhârî'nin Sahih'ine Yapılan Bazı Tenkidlerin Değerlendirmesi"*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 4, ss. 237-255.
- Râzî, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs. (1952), *el-Cerh ve't-ta'dîl*, nşr. Tabatü Meclisi Dâireti'l-Maarif, Haydarâbâd: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Şeybânî, Muhammed b. İbrahim. (1987), *Hayâtü el-Elbânî ve âsâruhû ve senâ'ü'l-ulemâ aleyh*, Kuveyt: Mektebetu's-Sadavî.

- Tabarânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. (1985), *el-Mu'cemu's-sağîr*, thk. Muhammed Şekûr, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî.
- Tahâvî, Ebü Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî. (1994), *Şerhu Müşkili'l-asâr*, thk. Şuayb el-Arnâvûd, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle.
- Yıldırım, Enbiya. (1998), "*Sahîhân Üzerinde İcma Meselesi*", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 2, ss. 361-369.
- Yılmaz, Hayati. (2002), "*Kutsî Hadis*", Diyanet İslâm Ansiklopedisi, Ankara: C. 26.
- Zehebî, Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. (1993), *Târîhu'l-İslâm ve vefâyati'l-meşâhîri ve'l-a'lâm*, thk. Abdusselam et-Tedmirî, Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî.
- Zehebî, Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. (t.y.), *el-Muğnî fi'd-du'afâ*, thk. Nurreddin İtır, Katar: İdâretu İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî.
- Zehebî, Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. (1963), *Mîzânu'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed, Lübnan: Dâru'l-Ma'rife.
- Zehebî, Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. (1998), *Tezkiratü'l-huffâz*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Zeyd b. Ali, Ebü'l-Hüseyn Zeyd b. Alî Zeynilâbidîn b. el-Hüseyn b. Alî b. Ebî Tâlib el-Alevî el-Hâşimî el-Kureşî. (1983), *Müsnedü'l-İmâm Zeyd*, nşr. Abdülazîz el-Bağdâdî, Beyrut.